

Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola

Elrontott mesék

**Komplex narratívák használatáról Révész László László,
Roskó Gábor, Kósa János, Nemes Csaba, és Szépfalvi Ágnes
művészetében**

Tézisek

DLA disszertáció

Czene Márta

2024

**Témavezető:
Dr. habil. Peternák Miklós CSc.**

A disszertációm lényegében Révész László László, Roskó Gábor, Kósa János, Nemes Csaba és Szépfalvi Ágnes narratív festészetének összehasonlító elemzése. Művészetüket saját szűrőn keresztül vizsgálom, annak a fajta komplex narratív festészetnek a jellemzőit és módszereit kísérlem meg azonosítani náluk, amit magam is művelek.

A közös pont, ami felkeltette érdeklődésemet, az volt, hogy mindannyiuk életművében megjelennek olyan művek, amelyek bár figuratívak és látszólag könnyen felismerhető dolgokat ábrázolnak, mégis kifejezetten nehéz megfejtani, értelmezni a rajtuk látható szituációt, vagy a történetet, amire utalnak.

Disszertációmban több, egymással egy-egy ponton kapcsolódó mű láncolatán keresztül, tematikákon átívelve, párhuzamos elemzések sorával keresem a hasonlóságokat a fenti művészek munkásságában, módszereiben, forrásaiban.

Ezekben a leírásokban, elemzésekben megkísérlem visszafejteni egy olyan narratív ábrázolás összetevőit, ami arra készült, hogy ellentmondjon az értelmezési kísérleteknek. A szövegben demonstrálom azt a dialogikus viszonyt, ami a mű és nézője között létrejön, miközben a néző az egymásnak ellentmondó, egymást kioltó jelentésvariációk között eltévedve, éppen saját értelmezési stratégiáit kényszerül revideálni.

A megnyugtató végeredményt nem produkáló értelmezési kísérlet értelmetlennek tűnhet, demonstrációm célja viszont éppen annak kimutatása, hogy ez a fajta művészet, egyébként szerintem minden másfajta is, kizárólag így lép működésbe, és ha az egyes képeknek konkrét jelentést nem is tulajdoníthatok, eljuthatok az alkotók művészi gyakorlatának jobb megértéséig.

1,

Annak ellenére, hogy Révész László László, Roskó Gábor, Kósa János, Nemes Csaba és Szépfalvi Ágnes festészetét általában egymástól független jelenségként szokták jellemezni, közöttük mégis számos összefüggés van, a szakmai és emberi kapcsolódáson kívül hasonló elképzelések a művészetről, hasonló eszközök, módszerek és források is.

Közös törekvések az elbizonytalanítás, többértelműség, dialogikus viszony kialakítása a nézővel, műveik “megfejtés nélkülsége”.

Közös témáik a térbeli orientáció és a tekintet ábrázolása, ábrázolhatóságának kérdése, a titok, az identitás, a médiaképek és filmes előképek használata. Ezekhez való kapcsolódásukat a disszertáció harmadik fejezetének altémáiként fejtettem ki.

Közös források, életrajzi és emberi kapcsolódások tekintetében a Révész és Roskó közötti kapcsolat gyakorlatilag egész életpályájuk során, az Indigó csoporttól és az egyetemtől kezdve nyilvánvaló, mégis a 2010-es évekre egymástól eléggé távoli közegben helyezkedtek el. Kapcsolódásuk szorossága talán csak közös paksi kiállításuk, *A végzet hatalmas*, során kapott egyértelmű nyilvánosságot.

Kósa, Nemes és Szépfalvi is évfolyamtársak voltak, és nem csak az egyetem 1990-es fordulata után vettek részt együtt lelkesen a Chikán Bálint előadásai nyomán kialakult művészkörben, hallgatták Kotányi Attilát a szituacionistákról, az Intermédia kurzuson Erdély elméleteit, Szentjóby Tamást, lelkesedtek Stewart Home-ért, olvasták Jean Clairot Duchampról, és *A szerző halálát* Barthes-tól, hanem személyes, baráti, vagy távoli tisztelői kapcsolatban álltak Révésszel és Roskóval, akiknek szintén fontos referenciapontja Duchamp, Clair és Barthes. Ezekről a kapcsolódásokról elszórva írok az elemzések között, illetve nagyobb sűrűségben a Függelék életrajzaiban.

2,

A komplex narratívák kialakulásában és értelmezésében kulcsszerepe van a különböző médiumok kölcsönhatásának, különös tekintettel a performansz, a film és a karikatúra eszközeinek beépítésére a festészeti gyakorlatba.

Révész doktori disszertációjában a narratív festészet és a performansz kapcsolatát boncolgatja saját gyakorlatában, ugyanezt Bora Gábor is megfogalmazza az ellenkező irányból, a festészet felől megközelítve Révész performanszait. Ugyanakkor Révész nem csak a filmtörténet nagy ismerője, hanem filmkészítő is volt, és ugyanez elmondható Nemes Csabáról is. Mindketten a Balázs Béla Stúdióban is készítettek filmeket, ahol a K szekcióban több képzőművész-filmkészítő és játékfilmes között sokak munkásságában megjelenik a Bódy által új narrativitásnak nevezett, régi, bevett történetmesélési eszközöket és kliséket felforgató, történet nélküli történeket bemutató narratív forma. Nemes egy ideig filmtörténetet is oktatott a Pécsi Egyetemen, de saját egyetemi és egyetem utáni éveikben, Szépfalvival együtt meghatározó élményük a filmklubozások, az új nyugati filmek lelkes követése (Wim

Wenders, késői Godard), várása, mivel ezekben egyfajta közvetítő csatornáját látták a nyugati kortárs művészetnek. Mindeközben filmgyári munkákat is vállaltak megélhetési célból. A film nyilvánvaló hatását művészetükre a harmadik fejezet vonatkozó alfejezetében fejtem ki.

Révész és Roskó is többször beszélt kapcsolatáról a karikatúrával, és Kósa művészetében is kimutatható, nem csak késői korszakában a karikatúra hatása, hanem korai műveiben is, egy sokkal kifinomultabb, művészeti közegen belül értelmezhető humor. Ennek jelentőségéről bővebben a 3. fejezet Roskó Gáborról szóló részében, illetve a negyedik, módszerről írott fejezet első két szakaszában írok.

3,

A komplex narratív festmények a posztmodern egy lokális változatát képviselik, ahol egymásra torlódik a klasszikus és a neoavantgarde hatása, a konceptualizmus, a hagyományos, akadémikus festészet, a performansz, a mozi, a kapcsolódási vágy a korszerű, nyugati trendekhez és a kétely mindevel kapcsolatban.

Kósa disszertációjában a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóját tulajdonképpen kultúrsokként jellemzi. Az ő generációjának még a klasszikus avantgarde-ot is kutatnia kellett, majd a 90-es évektől hirtelen nagyon sok fordítás elérhetővé vált, olvasható lett sok elméleti írás, Stewart Home plágiumelmélete, Joseph Kossuth írásai például. Egyszerre jelent meg a kapitalista műtárgypiac reménye és ennek kritikája is.

Révész egy évtizeddel korábban számtalan független forrásból, fáradságosan, de nagyon sokat tájékozódott a kortárs színházelmélet és performansz illetve az új médiumok terén is. A film az ő számára is a kortárs tendenciák hírnöke volt. Mindeközben mindannyian rajongtak Duchampért, és közben a maguk módján ragaszkodtak a klasszikus festészet hagyományához is, és a kontraszt okozta feszültség munkált mindannyiukban. Főleg Kósa és Révész életrajzában olvashatóak az erre vonatkozó adatok a függelékben, illetve szintén az elemzések között elszórva.

4,

A komplex narratíva működése a traumára hasonlít, ebben a klasszikus művészeti hatások, a katarzis és a fenséges rokona

Erdély Miklós, akinek elméletei közvetlenül hatottak Révészre és Roskóra, közvetve pedig, az Intermédia kurzusokon keresztül Kósára, Nemesre és Szépfalvira is, a művészet működésével kapcsolatban így fogalmaz: "(...) csak rossz tudattal rendelkezhetünk. Az én tudatom sem jó, viszont ha megzavarom vagy megzavarják, az nagyon jólesik. A jó műnek tehát feltétlenül van egy tudatmegzavaró, tudatromboló képessége – helyet csinál annak, amire nagy szüksége lenne az embernek."¹ Ez a tudatmegzavaró hatás pontosan leírja azt a fajta zavart, ami a többértelmű, komplex narratív ábrázolások során keletkezik. Másrészt viszont nagyon hasonlít a traumás tapasztalat leírásához. Pintér Judit Nóra *A nem-múló jelen: Trauma és nosztalgia* című könyvében azt írja, hogy a művészet olyan klasszikus hatásmechanizmusai, mint a Fenséges és a katarzis, mind egyfajta biztonságos környezetben megélt mini-traumaként működnek, az egzisztenciális fenyegetettség élményét modellezik. Mintegy oltásként hatva, kiváltják a traumának a poszttraumás stressz mellett ritkábban emlegetett másik, pozitív kicsengésű hatását, a poszttraumás fejlődést, ami az értelemadáshoz, az eddigi struktúrák átalakításához, átértelmezéséhez vezet.

5,

A szocialista realizmus által diszkreditált narrativitást a posztmodern tette újra aktuálissá, éppen a kétely, a humor és az elbizonytalanítás eszközeinek segítségével. Ugyanakkor, a kétértelműség nem csak a termékeny félreértésre ad lehetőséget, hanem elszigetelődéshez is vezethet.

A festészeti történetmesélés töredezettsége, homályossága értelmezhető posztmodern vonásként, mint a nagy narratívákba vetett hit megrendülésének lenyomata. Sok esetben, ha a narratív ábrázolás miatt nem is, de a posztmodern eklektika, a művészettörténeti utalások, az intertextualitás hangsúlyos megjelenése miatt könnyen bekezeltek művészeket, míg más látványos szempontok, mint a politika, vagy a klasszicizálás is külön kategóriába zárt másokat. Mindez elterelhette a figyelmet az egyébként kínálkozó párhuzamokról, például más médiumok eszközeinek festészeti felhasználásában, vagy a képekkel és értelmezésükkel való játékban a Pictures

¹ Sebők Zoltán: *Új misztika felé, Beszélgetés Erdély Miklóssal*. In: HÍD (Novi Sad) 1982. 3. p.: 366.

Generacionnal és a neokonceptualizmussal. A Műértőben 2003-ban lezajlott vita az új figuratív tendenciákról, és benne Kósa megjelenései jól példázzák ezt. A túl sok utalás felfejthetlensége, a narratíva értelmezhetlensége nem mindig a gondolkodás felszabadításához, sok esetben inkább frusztrált érdektelenséghez vezetett.

A kétértelműség elfogadása gyakran nehéz, a kompetenciahiány érzéséhez, az elemzéstől való elforduláshoz is vezethet azokban a nézőkben, akik rosszul viselik a bizonytalanságot. Az ellentmondásos művek esetében nem csak a termékeny félreértéseknek jut terep. Néhány félreértés vezethet kellemetlen következményekhez is, amik egy alkotó egész pályáját befolyásolhatják, vagy adott esetben el is szigetelhetik.

A relytélyeskedés, titkolózás elzárkózásként is értelmezhető. Nagyon fontos és bonyolult az ilyen típusú művek kommunikációja. Jó esetben viszont, mint az ezredfordulón, akár a kereskedelmi szféra is lecsaphat rájuk, mert ugyanúgy, ahogy a kirekesztettség érzését, a bennfentesség érzését is képesek generálni. Talán ennek is köszönhető, hogy egy időben a dolgozatban szereplő művészek sok felületes követőre is akadtak.